

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

УДК 930. 1 (477)

о. Юрій Мицик

ДЗИРА ІВАН. КОЗАЦЬКЕ ЛІТОПИСАННЯ 30-х – 80-х рр. XVIII ст.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ.— К., 2006.— 566 с.

Українські літописи є перлиною вітчизняної історіографії і літератури, цінним історичним джерелом і тому традиційно привертали до себе дослідників. Але цей інтерес, на жаль, лише зрідка виливався у глибокі джерелознавчі та історіографічні дослідження, переважно більшість авторів використовувала наведені у літописах факти без критичного осмислення, обмежувалась повторенням висновків, здобутих провідними українськими літописознавцями в особі В. Антоновича, М. Грушевського, О. І. Левицького та ін. Ситуація ускладнювалась і тим, що в радянський період літописи майже не досліджувались, а їхні тексти, за незначним винятком, не друкувались. Важливі позитивні зрушення сталися тільки із здобуттям державної незалежності України. Саме в цей період були видані чи перевидані з ґрунтовним коментарем такі важливі пам'ятки як літописи Григорія Грабянки і Самійла Величка, хроніка Феодосія Софоновича, «Історія Русів» та ін. Однак ще чимало пам'яток залишаються в рукописах, вони не досліджені належним чином і не введені до наукового обігу, поза увагою дослідників залишаються також чимало списків та редакцій пам'яток (останні рідко аналізуються досягнень), сучасної методології та методики. Особливо це стосується українського літописання XVIII ст., насамперед пам'яток менших за обсягом, ніж твори Грабянки та Величка. Таким чином, утворилася значна прогалина, внаслідок чого важко зрозуміти як здобутки літописців попереднього етапу, так і ряд важливих аспектів процесу формування української наукової історіографії XIX ст. Ліквідація даної прогалини є однією з першочергових завдань сучасного українського джерелознавства та історіографії.

І. Дзира ретельно опрацював практичну всю існуючу наукову літературу з даної проблематики,

а також широке коло джерел, чимало з яких є недрукованими. Це дало йому змогу подати об'єктивну картину розвитку літописознавчих та археографічних праць у даному напрямку, визначити здобутки української історіографії в цілому і конкретних дослідників зокрема, вказати на дискусійні проблеми, на помилкові твердження, котрі часом некритично сприймаються й нині. Досить вдалою є класифікація використаного автором комплексу джерел, визначення їхніх специфічних особливостей, вдале пов'язання літописів з іншими видами та різновидами джерел з історії України.

Розглядаючи козацькі літописи 30–80-х рр. XVIII ст. як історичні джерела, І. Дзира слушно зосереджує свою увагу на справді важливих аспектах цієї проблеми, тобто на тематиці козацьких літописів, особливостях їхньої хронології, літературній еволюції історичних сюжетів, врешті, на достовірності викладених у літописах фактів. В цілому автор добре упорався з цим складним завданням і зробив правильні висновки. На наш погляд, варто було дещо інакше назвати параграф щодо критика джерел, а саме: «Джерельна основа історико-літературних творів і критика джерел їхніми авторами».

Надзвичайно вдало автор аналізує не тільки історичні погляди літописців, а й проблематику, якої донедавна не вільно було торкатися дослідникам, а саме: визначення рівня національної та політико-правової свідомості українських літописців, висвітлення останніми проблеми соборності українських земель. І. Дзира не ідеалізує українських літописців, вказує на високий рівень компілятивності їхніх творів, що було типовим для тогочасної східноєвропейської історіографії, але відзначає і чіткі обриси завершення процесу переходу літописання в історичну науку у сучасному розумінні цього слова. Про це свідчить,

наприклад, їхня періодизація української історії, висвітлення літописцями проблеми походження українського козацтва, характеру й причин Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. та ряду інших. З особливою цікавістю читаються спостереження автора над уживанням літописцями термінів «Русь», «Мала Русь», «Україна», відокремлення ними українців від росіян, білорусів, поляків тощо, вважаємо цілком правильними його висновки щодо високого рівня релігійної свідомості козацтва. Логічним є висновок І. Дзири про те, що «українська інтелігенція XVII ст. зробила значний внесок у процес відновлення національної державності, що почав реалізуватись у 1648 р.», важливими є його спостереження над процесом осмислення й поширення ними міжнародно-правових документів, які мали на меті засвідчити право українського народу на власну незалежну державу, принаймні на широку державну автономію, і насправді в умовах власної бездержавності сприяли розвитку національно-державницької свідомості українського суспільства.

У книзі І. Дзири ґрунтовно проаналізовано роль українського літописання як потужного генератора ідей, які багато в чому визначили обличчя української історичної науки XIX ст.

Читач може переконатися у потужному впливі літописів на класичні твори видатних істориків і філологів Д. Бантиш-Каменського, М. Маркевича, І. Срезневського. Це дає можливість краще зрозуміти їхню візію історичного минулого. Тут зустрічаємо цілий шерех важливих думок і спостережень, серед яких можна виділити, наприклад, визначення стилізації у творах І. Срезневського, котрі пізніші автори часом сприймали за чисту монету, вказівку на неоднозначне сприйняття тогочасними істориками та письменниками (М. Го голь, Ф. Туманський та ін.) пізніх козацьких літописів. У праці І. Дзири містяться важливі факти, що стосуються вихованців Києво-Могилянської Академії, їхньої плідної праці як літописців України.

Робота значно виграла б із залученням праць польських дослідників щодо історіографії та літератури XVIII–XIX ст., насамперед, щодо поетів-романтиків, які часто писали про Україну. Часом у тексті наводяться надто розлогі цитати з літописів, що їх було б доречніше умістити у додатках.

Книга І. Дзири є помітною подією в сучасній вітчизняній історіографії, адже дає вагомий підстави до твердження про завершення формування українського історичного міфа, як важливий елемент еволюції етносу.

Yu. Mytsyk

**DZYRA IVAN. THE COSSACK CHRONICLES IN THE 1830S–1880S:
SOURCE BASE AND HISTORIOGRAPHY.— KYIV, 2006.— 566 P.**